

низ питања из области пољопривреде. Међутим, кооперација је у нашим условима основна и неопходна мера без које би тешко могли замислити даљи развитак социјалистичких производних снага и односа на нашем селу. Она постепено ствара услове, како материјалне, тако и социјалне за изградњу социјалистичког села.

Уговор о кооперацији у пољопривреди као правно средство може много да учини да кооперативни односи буду што боље и правилније постављени а самим тим и да објективно допринесе даљем и бржем успостављању нових, социјалистичких односа на нашем селу. Уговор о кооперацији је објективан показатељ до ког степена се дошло у развоју тих нових односа и у којој мери је сарадња и савремен процес производње остварен. Стога је и потребно правилно уочити значај овога уговора у склопу мера за успостављање нових друштвених односа на селу, не прецењујући његов домашај али стално водећи рачуна да би требало да његове одредбе убрзају овај започети процес.

Радомир Ђуровић

НАПОМЕНЕ О ПРЕДИСТОРИЈИ СТВАРАЊА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ

Стварање прве заједничке државе југословенских народа везано је за период првог светског рата (1914—1918); избијањем рата југословенско питање, као питање ослобођења и уједињења југословенских народа у једну државу, дошло је у акутну фазу и у зависност од исхода рата. Тада се почела стварати Југославија — у оружаним и политичким борбама српског и других југословенских народа против Аустро-Угарске монархије, у међусобним споразумевањима и споровима буржоаских представника Србије и буржоаских представника југословенских народа са територије Аустро-Угарске, у договорима и у сукобима интереса између сила Антанте, у њиховим међусобним односима и у њиховим односима према југословенским политичким факторима. Сав тај комплекс односа и збивања улази у процес стварања Југославије, чини историју стварања прве југословенске државе.

Постоји, међутим, једна претходна фаза, једна *предисторија* стварања Југославије, која је претходила, претежно на идејном и културном плану, непосредним војним и политичким акцијама у току рата, и која је на одређен начин и у одређеној мери такође допринела стварању југословенске државе.

Како би требало гледати на ту предисторију, на те корене југословенства: од када они почињу, у чему је њихова стварна садржина и какав је њихов историјски значај, њихов допринос настанку југословенске државе у 1918.

I. — У југословенској историографији не постоји јединствено гледање на корене југословенства и југословенске државе. Нема сагласности међу историчарима и писцима уопште ни у погледу времена из кога поти-

чу прве тежње ка заједници и заједничком државном животу југословенских народа, ни у погледу појединих идеолога југословенства и појединих пројугословенских струја и покрета, и њиховог значаја. У погледу времена почетака југословенске мисли сусрећу се углавном две основне концепције. Док једни у читавој прошлости југословенских народа покушавају да нађу једну сталну тежњу ка заједничком државном животу почев од најранијих времена, од досељења Јужних Словена на Балканско полуострво, — други траже корене југословенства тек у новијој историји, углавном у XIX веку или почев од краја XVIII века.

Прву концепцију заступа мањи број аутора, али се она може сусрести, и не само код политичара, заступника тзв. „интегралног југословенства“, већ и код неких професионалних историчара — научних радника. Узмимо — примера ради — најпре писање двојице претежно политичких људи: Миленка Веснића, који је био не само политичар и дипломата већ и професор Правног факултета у Београду, и Богумила Вошњака, који је био такође не само политичар, дипломата већ и професор Правног факултета у Загребу и Љубљани. Обојица су писали, на француском, 1919 поводом југословенског проблема. Први (Веснић): „Ово јединство [југословенско] манифестовало се у свим критичним тренуцима наше дуге и трагичне историје: ми смо били сједињени, од VII века, кад смо одбијали нападе Немаца и касније, у XIX веку, нападе Мађара; ми смо били сједињени кад је, у XIV веку, требало да се супротставимо последњи пут турској инвазији; сједињени и против венецијанских прохтева за доминацијом, сједињени такође у првом великом напору за ослобођењем од муслиманског јарма као и 1848 у борби против Мађара [...]“ (*Les aspirations nationales de la Serbie*, Paris, 1919, pp. 3—4). Други (Вошњак) писао је слично: „Од првих векова Средњег века до наших дана ово врло живо осећање о јединству свих југословенских земаља, од Соче до Јерејског мора, налази се у најбољим срцима“, потсећајући притом на Јурја Крижанића, Качића Миошића и др. (*Les origines du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes*, Paris, 1919, pp. 279—280).

Узмимо затим, после ових политичара, као даљи пример, и писање двојице познатијих југословенских историчара. Први, В. Новак писао је 1930: „Старост југословенске мисли једнака је старости Словенства на Балкану“. Затим: „Први владалац Дукљанинов [према Летопису попа Дукљанина], Будимир, владао је огромном југословенском државом, јединственом и снажном великом српскохрватског племена“, па даље: „[...] управо у време формирања почетака племенских историја, засветлиће једна светла зрака на југословенском обзору с појавом хрватског кнеза Људевита, који је пред заједничким непријатељем свију балканских Словена успео да окупи у својој малој државној организацији уз знатан део Хрвата и део Срба и Словенаца“ (*Антологија југословенске мисли и народног јединства, 1390—1930*, с. XI—XIV). Слично томе, мада опрезније, писао је В. Ђоровић 1933 у својој *Историји Југославије*. Између осталог, за Људевитову тзв. „државу“, Ђоровић вели да је то „први покушај свесне сарадње наших племена на далеком подручју“ (с. 38.).

Чини нам се да би било сувишно задржавати се дуже на доказивању научне неоснованости оваквих покушаја да се почеци југословенске мисли траже у најстаријим раздобљима историје југословенских народа. У тим раздобљима племенског живота и почетака феудалних друштвених и политичких односа, који нису могли рађати ништа друго до разједињавање и атомизирање етничких и друштвених група уопште, нису постојали основни услови који би омогућили да се јави свест о припадности националној заједници, а још мање да никне југословенска мисао као свесна тежња ка сарадњи и животу у једној широј заједници односно у једној заједничкој држави. Етничка сродност досељених словенских племена на Балканском полуострву представљала је објективну стварност, али целокупан начин живота у средњем веку, сви тадашњи друштвено-економски и политички услови феудалног друштва које се развијало, не само да нису дозвољавали да та објективна чињеница уђе у свест тадашњих људи, већ су штавише развукли унутрашњих друштвено-политичких односа у супротном правцу.

Друга страна питања у вези с изложеном концепцијом чини нам се, међутим, интересантнија и у извесном смислу, инструктивна: та концепција може се узети као типичан пример како се каткада одређене политичке жеље или одређена национално-политичка стварност пројцирају на прошлост и како, чак и код људи од науке, жеље и интереси изван домена науке инспиришу не сасвим ретко њихове ставове — добронамерне или не, свеједно — те тако долази до неке врсте прагматистичког мешања или замењивања научне истине са субјективним политичким схватањима и жељама аутора. Веснић и Вошњак писали су 1919 године, првенствено у пропагандне сврхе (1), ради француске политичке јавности коју је у време одржавања Париске мировне конференције ваљало придобијати за југословенску ствар, приказујући јој баш тада Југословене као једно од најдубљих давнина чврсто морално-политичко јединство које као такво треба да добије и одговарајуће државноправне оквире, одговарајуће државне границе. Новак и Ђоровић, пак, писали су у периоду шестојануарске диктатуре која је, као што је познато, своју националну политику заснивала на негирању и забрањивању постојећих југословенских националности, декретирајући неку југословенску нацију и форсирајући тзв. интегрално Југословенство.

Друго схватање, које корене југословенске мисли тражи углавном у XIX веку, много је раширеније у нашој литератури. Многи аутори који су писали о југословенском проблему у прошлости, било у својим историјским научним радовима било у популарним излагањима, у школским уџбеницима, итд., заустављају се на низу појединаца-идеолога и политичара или истичу низ друштвено-политичких тежњи, струја и покре-

(1) Овде можемо додати још једног пропагандисту, књижевног критичара Бранка Лазаревића који је такође 1919 писао: „Наша је мисао [југословенска] стара тачно онолико колико смо и ми стари[...]. Она нам је дошла још онда када смо и ми дошли на овај крвави Балкан свих социјално-политичких ветрометина. Дубоко у крви лежала је она још у Бојци, и по Карпатима. Јер, ми смо одувек мислили једно, и осећали, и говорили, и радили[...].“ (Југословенска мисао, у књизи: За Уједињење. Питсбург, 1919, 1945). Слично томе и Тих. Ђорђевић (вид. Јужни Словени, у књизи: Југословенско јединство, Бизерта, 1918, с. 8).

та, у којима гледају поборнике југословенске мисли и претече или идејне градитеље заједничке југословенске државе. Међу писцима у овој групи нема увек потпуне сагласности у томе које личности и које покрете и збивања ваља узети као идеологије и претече југословенства односно као југословенске покрете и збивања, мада ће се сви они редовно сложити бар на Илирском покрету, Штросмајеру и Рачком, с хрватске, и на Илији Гарашанину и кнезу Михаилу, са српске стране, гледајући у њима најистакнутије претече и борце за заједничку југословенску државу.

Ова схватања је обрадио, употпунио и најбоље синтетички приказао Фердо Шишић у свом делу *Југословенска мисао* (Београд, 1937). Полазећи од констатације да се „политичка национална свест, а с њоме и тежња да се читав народ Срба, Хрвата и Словенаца, па чак и Бугара сједини у једну политичку независну државу, узела веома споро и лагано [подвучено Д. Ј.] будити и стварати тек од друге половине XVIII столећа на даље”, -- Шишић приказује као пројугословенске низ политичара, писаца, идеолога или струја (на које овде ваља да се подсетимо). У том реду Шишић помиње најпре Доситеја Обрадовића (1742—1811) који је истицао јединство југословенског језика, сматрајући при том да верски моменат (разлика вероисповести) није одлучујући; затим Јована Рајића (1726—1801) који је у својој великој *Историји разних словенских народа, наипаче Болгар, Хорватов и Србов* — првој историји југословенских народа — подвлачио јединство свих Јужних Словена. После ових писаца с краја XVIII века, Шишић указује на два крупна збивања с почетка XIX века која, по њему, полажу темеље зачетака Југославије; то су на истоку Србија Првог устанка, а на западу Наполеонова Илирија. Док је с Првим устанком почео да тече, паралелно с успоном Немаца и Мађара у Аустро-Угарској, успон „српског дела југословенског стабла”, код западних Југословена Наполеонова Илирија усадила је клицу политичке народности и пробудила извесне тежње за националним уједињењем. У том истом реду истиче се даље нарочито Људевит Гај (1809—1873), који је све Јужне Словене називао заједничким именом Илири а њихов језик илирским, и који је радио пре свега на културном (језичком) сједињавању Хрвата и Срба, али је и политички деловао на укидању хрватско-мађарске државне симбиозе и уједињењу Хрвата с другим Јужним Словенима (мада је тим својим радом будио и супротне тежње, јачајући, поред хрватског, и посебни словеначки и српски национализам). Затим се истиче, на српској страни, Илија Гарашанин који је као председник српске владе планирао 1844 у тзв. *Начертанију* како да Србија ослободи и присаједини све Словене у Турској, нарочито Босну и Херцеговину, Црну Гору и северну Албанију, а да упозна и стање Славоније, Хрватске и Далмације. Србија је — по Гарашанину — требало да привуче своје сународнике ван својих граница развијајући с њима што живљи саобраћај, затим гарантујући им пуну верску слободу и толеранцију, и најзад гајећи и обезбеђујући приоцип националног јединства. После тога, у револуционарним догађајима 1848—1849 суделовање добровољаца у Војводини и њихова помоћ у борби против Мађара не само да су показали солидарност између Србије и Срба и Хрвата у Угарској и Аустрији, већ у извесном смислу и потврдили

јединство српско-хрватског покрета. — Затим Шишић, као и готово сви други аутори који су пре и после њега писали о историји југословенства, посебно истиче бискупа Штросмајера (1815—1905) и Фрању Рачког (1828—1894) који су радили, као што је опште познато, на буђењу националне свести — гледајући у националној свести и подлогу за стварање националне државе — путем развијања и унапређивања просвете и науке (оснивања Југословенске академије знаности и умјетности 1860). Штросмајер и Рачки гледали су у југословенству циљ политичког и културног живота Срба, Хрвата, Словенаца и Бугара, верујући да су Срби и Хрвати један народ с два имена. — Даље се помиње кнез Михаило Обреновић и његов рад за време друге његове владе на стварању Балканског савеза, тј. на општем покрету балканских хришћана за ослобођење од турске власти, а 1867 прихватање у Букурешту од стране бугарског револуционарног одбора програма о стварању једне заједничке државе Србо-Бугарске или Бугаро-Србије, или Југословенског Царства. — Насупрот тим званичним концепцијама, истиче се даље у XIX в. Светозар Марковић (1846—1875) који је износио много ширу и стварно револуционарну југословенску мисао: рушење Аустрије и Турске и јединство Срба с Хрватима, а савез с Бугарима и осталим балканским народима на бази споразума.

Већ овај сасвим летимичан, овде само најсумарније и не у потпуности дат, преглед појединаца и покрета који се означавају као претече југословенства и прве југословенске државе створене 1918, показује: да су се у XIX веку, доиста, углавном у Хрватској и Србији (али и у другим југословенским земљама које Шишић у свом прегледу занемарује), повремено јављале мисли и тврђења о етничком и духовном (културном) јединству (или само сродности) југословенских народа и на основу тога идеје о потреби њиховог зближавања, повезивања и уједињавања; да су се међу претечама и поборницима југословенства налазили често најнапреднији и најистакнутији, најумнији људи свога времена; да је у XIX веку било и извесних покушаја и конкретних акција с циљем међусобног зближавања и повезивања Јужних Словена; да су ти појединци и акције одиграли одређену позитивну улогу и дали свој допринос процесу припремања и стварања југословенске државе.

Међутим, истовремено пада одмах у очи да је овакав — у нашој досадашњој историграфији уобичајен, редован — начин приказивања предисторије југословенске државе, за који смо као пример навели Шишићево дело, једностран и историјски неверан: национални развитак југословенских народа приказује се ту као стално, доследно, *континуирано* развијање једне идеје — југословенске идеје чији се друштвено-економски корени и друштвено-политичка садржина не виде, и која, због таквог начина приказивања, добија сасвим неверан смисао и изузетан утицај и значај у процесу стварања заједничке државе.

Овде, у овом оквиру не можемо се, разуме се, упуштати у иоле детаљнију анализу друштвено-економских, политичких и других корена и садржина *појединих* идеолога и покрета који су горе поменути и других који нису ту поменути, већ ћемо се задржати само на извесним запажањима и напоменама, претежно метеодолошке природе.

II. — 1. — Пре свега треба запазити међусобни однос, повезаност појаве и развитка југословенске мисли, с једне стране и појаве и развитка националног буђења односно националних покрета појединих југословенских народа, с друге стране.

У погледу времена настанка, југословенска мисао јавља се управо кад и национална мисао (национална свест, национално буђење) у појединим југословенским земљама; она је у извесном смислу наставак или допуна националне свести и националног буђења.

Као последица спорог, релативно закаснелог друштвено-економског развитка југословенских земаља узетих у целини и уопштено, њиховог релативно касног прелаза из феудализма у капитализам, спорог развитка капиталистичких елемената у њима (робно-новчаних односа, трговине, итд.), — национално буђење југословенских народа текло је мучно и споро, а с тим заједно, само још спорије и теже, пробијала се и југословенска мисао. Југословенски идеолози крајем XVIII в. и у првој половини XIX века представљају реткост; они су чешии у другој половини XIX века, да би тек почетком XX века — упоредо с убрзаним темпом капиталистичког развитка у југословенским земљама — заједно с присталицама југословенске мисли чинили стално јачи и шири југословенски покрет.

Национално буђење због неравномерног и разнородног економског и друштвено-политичког развитка југословенских земаља, није почело код свих југословенских народа истовремено и није текло истим интензитетом, истим путевима и у истим облицима. То важи и за југословенску мисао. Она се најпре јавља међу Србима и Хрватима јер су они међу првима ступили на пут националног буђења.

Карактеристике и слабости националних покрета у појединим југословенским земљама истовремено су и карактеристике и слабости југословенске мисли у тим земљама. Буржоазија, која је као и свуда у XIX веку и у југословенским земљама била предводник националних покрета, била је у својој већини слаба, колебаљива у вођењу националне борбе, опортунистичка, а у Хрватској и Словенији повезана и с остацима феудалних снага и под утицајем клера. Хрватска и словеначка буржоазија таква каква је у својој већини била, није била расположена ни кадра да национално питање реши револуционарним путем; да би се дошло до националног ослобођења и до националне југословенске државе очигледно је било нужно кроз борбу рушити и срушити аустроугарску монархију, што није одговарало интересима југословенске буржоазије на аустроугарској територији. Отуда је претежан део буржоаских странака и политичара са територије Монархије у XIX веку био за очување Аустроугарске. И тек кад је та буржоазија економски знатније ојачала, крајем XIX и почетком XX века, и кад се могла надати да би она на основу свог јачег економског и културног положаја у заједничкој југословенској држави задобила хегемонистички положај, почиње да се шири југословенска мисао, али још увек и даље већином рачунајући с Аустријом. То је основа тзв. тријалистичке концепције у решавању југословенског проблема, коју је добар део југословенске буржоазије са територије Аустроугарске усвајао све до 1918. — Случај буржоазије у Србији је друкчији.

Њу је, напротив, њена економска слабост упућивала на југословенство, с тим што је она под југословенством схватала углавном проширење Србије земљама које су биле под Аустро-Угарском, а при том рачунала са својим повољнијим национално-политичким положајем.

Што се тиче радничке класе југословенских народа и њених политичких, социјалдемократских партија, нарочито оних у границама Аустро-Угарске, оне су — као партије - чланице Друге интернационале — биле такође слабе, опортунистичке, под знатним утицајем буржоаских схватања; отуда су и њихови ставови у националном и у југословенском питању били слични или исти као и ставови буржоазије. Социјалисти Србије, почев још од Светозара Марковића, тражили су, међутим, доследније, револуционарно решавање југословенског питања: рушење Аустро-Угарске и стварање југословенске одн. балканске државне заједнице на бази споразума и равноправности.

2. — Околност да се југословенска мисао јавља у време националног буђења југословенских народа имала је за последицу да су се посебне националне и југословенска мисао у XIX веку настављале и допуњавале, али још чешће — сукобљавале и искључивале.

Ту околност ранији историчари, чија смо схватања горе укратко приказали, редовно не узимају у обзир. Они одабирају историјске чињенице, једне политичке идеологије и правце занемарују и изостављају а друге издвајају и истичу; последица таквог једностраног приступања не може, разуме се, бити друго до слика која не изражава објективно и верно стварни историјски процес. Док једни аутори приказују историју југословенске мисли у XIX веку као равну, непрекинуту, континуирану линију развитака, — други је, што је чешће, приказују као да је југословенска мисао само у неким историјским раздобљима преовлађивала, док је у другим периодима уступала место национализму. Према таквим схватањима, илирски период, период 1848—1849, период Рачког и Штросмајера и период Омладине приказују се као „југословенски периоди”, а други, између њих, као „националистички”, тј. периоди у којима је преовлађивао код југословенских народа посебан буржоаски национализам.

Такво гледање на историју југословенске мисли, по нашем мишљењу, није тачно. Деветнаести век био је век не само националног буђења већ и сталног јачања националне свести и национализма који је, по природи својој, сâм себи довољан и искључив. Отуда и сукоби између југословенских тежњи и тежњи за посебним националним животом, сукоби који се јављају у политичком животу југословенских народа, и то не само у оним „националистичким периодима” које смо горе поменули, и који постају све јачи, оштрији и карактеристичнији за политички живот југословенских народа уколико објективни услови (крајем XIX и почетком XX века) постају повољнији за јачање југословенства и стварање заједничке југословенске државе. Поред оних југословенских идеологија и тенденција у XIX веку које се обично наводе, постојале су, дакле, у историји сваког југословенског народа и националистичке и противјугословенске друштвене снаге и струје, јаке — због одређених објективних услова у којима су настајале, и јаче и проширеније од пројугословенских

— али које историчари и публицисти обично не узимају у обзир кад приказују развитак југословенске мисли у XIX веку.

Буржоазија, као што смо видели, са извесним изузецима, није била чврста ни одлучна у вођењу националних покрета а још мање у југословенској оријентацији. Што се тиче народа (пука), „он је — како је то литерарно изразио један хрватски публициста — више волео своје ухо приклањати својим уображеним засебним славама и величинама, него испитати битне услове свог опстанка за случај да га бура нађе неспремна сред пучине” (И. Гмајнер: *Савремени хрватски покрет за народно уједињење*, Женева, 1918, с. 5).

3. — Кад се говори о коренима југословенства и југословенске државе мора се водити рачуна о спољнополитичким односима и околностима, а посебно о унутрашњем и међународном положају и снази Аустро-Угарске и Турске под чијом се влашћу у XIX веку налазила већина југословенских народа.

На југословенску оријентацију, тј. на зближавање и међусобно повезивање, наводио је југословенске народе њихов тежак положај нарочито у односу према Аустро-Угарској, њихова национална угроженост која је постајала све већа с јачањем империјалистичких прохтева аустроугарске монархије, њеног продирања на Балкан и њеног све већег притиска на југословенске народе.

С друге стране, није то случајно што су југословенске тежње постајале јаче, распрострањеније и организованије у време слабости и криза Аустро-Угарске као државе, али исто тако и у време њеног појачаног притиска на Југословене. Нешто од тога наговестио је Б. Марковић тврђењем да је питање југословенског уједињења „истицано у свима великим временима, кад се мислило да је куцнуо час народном ослобођењу и уједињењу”; при томе Марковић указује на неколико момената односно разликује неколико периода: а) Илиризам, затим југословенски покрет, — што одговара кризи монархије 1848—1849; б) југославизам са Штросмајером и Рачким на челу, — што одговара кризи монархије 1859—1866; в) нови курс почетком XX века (Наше народно уједињење, у књизи: *Пре двадесет година*, Београд, 1938, с. 5—12).

4. — Кад се приказује историја југословенске мисли, мора се водити рачуна о правој садржини и стварној суштини програма појединих идеолога и покрета, што историчари и публицисти о којима је било речи не чине увек или чине површно. Тако долази до тога да се међу југословенске идеологе и покрете убрајају и такви који то стварно нису; да се као претече и идеолози југословенства приказују и оне личности које су значајне пре свега као предводници националног буђења свог народа (на пример: Доситеј Обрадовић) или пак они који нису тражили стварање заједничке југословенске државе већ једноставно проширење своје државе. Разуме се да у овим последњим случајевима није увек лако извршити раздвајање „југословенских” идеологија и тежњи од „великохрватских” односно „великохрватских”, јер је код свих њих предводник била буржоазија југословенских земаља односно њена интелигенција која је не

ретко под југословенским концепцијама прикривала своје посебне класне или уске националистичке интересе и циљеве. Да би се разликовање могло извршити потребно је ући у анализу не само одговарајућих текстова, обратити пажњу нарочито на то како се код њих поставља питање унутрашњег уређења те (југословенске) државе којој се тежи односно путева којим би се та држава имала створити, — него и друштвених и политичких услова под којима су такве концепције настале. Програм Илије Гарашанина, на пример, који се редовно сматра југословенским, не би се, по нашем мишљењу, могао узети као стварно југословенски програм. То је у ствари био чисто српски или великосрпски програм; он је имао за циљ само проширење тадашње Србије која је, по Гарашаниновим речима, била „толико мала да у том стању није смела остати” ни из својих унутрашњих разлога (заосталост, неразвијеност њене привреде) ни из спољнополитичких разлога (угроженост њеног опстанка као националне државе). То што важи за тзв. Гарашаниново *Начертаније*, важи у већој или мањој мери и за националну политику кнеза Михаила, па и за друге, касније националне програме и концепције у Србији, са изузетком једине стварно југословенске концепције Светозара Марковића и његових каснијих, социјалдемократских наследника.

5. — Даље треба запазити код аутора који су досада писали о предисторији Југославије да они не воде довољно рачуна ни о томе да су се југословенске идеологије и тежње у XIX веку кретале и задржавале претежно у културно-просветној сфери, да се у XIX веку јављају углавном *идејна струјања* која још не добијају облике *организованих политичких покрета и политичких акција*. То нарочито важи за југословенске земље у оквиру Аустро-Угарске, у првом реду за Хрватску и Словенију у којима су југословенски идеолози (на пример, Гај, Штротсмајер, Рачки и др.) знатно више говорили и радили у прилог културног, духовног зближавања него политичког удруживања југословенских народа.

6. — Најзад, значајно је и мора се узети у обзир и питање проширености, распрострањености југословенске идеологије у друштву XIX века. У вези с оним што је горе речено не би требало губити из вида да се та идеологија у XIX веку ограничавала само на један, може се претпоставити релативно узак или врло узак; друштвени круг у коме су преовлађивали интелектуалци и омладина, дакле претежно елементи који нису били одлучујући фактори текућег политичког живота своје земље или нису видно активно учествовали и одлучивали у њему.

Околност да су југословенски идеолози најчешће припадали редовима интелигенције није случајна; они су били у положају да су најбољи међу њима могли јасније и даље, но што је буржоазија хтела а народне масе могле, сагледати и изразити основне интересе југословенских народа који траже и условљавају њихов заједнички живот.

Колика је стварно била проширеност југословенске мисли у току XIX века, које је све друштвене слојеве и групе и с каквим интензитетом она захватала, — на та питања до данас немамо објективно установљених одговора, иако би несумњиво она заслуживала да се научним методима

(проучавањем одговарајућих извора и литературе, уџбеника који су коришћени у тадашњим школама и тсл.) посебно испитају и проуче.

III. — Значај југословенске мисли у XIX веку не треба одрицати нити потцењивати, али се права њена вредност, њен историјски значај и њен стварни допринос националном развиту а посебно њена улога у процесу стварања заједничке југословенске државе не могу оцењивати ни мерити ако се она посматра сама за себе, издвојено од друштвених и политичких услова у којима је настајала и развијала се (како се то, по правилу, чинило у радовима који тај проблем обрађују).

У сваком случају, њен допринос стварању југословенске државе био је ограничен, ограничен на извесно углавном духовно припремање које у XIX веку, због околности и односа о којима смо већ говорили, није могло узети веће, шире и дубље размере.

Друкчије, међутим, ствар стоји с оним периодом који почиње негде на прелазу из XIX у XX век а траје до почетка првог светског рата. У том раздобљу, тачније од 1903 — која у Србији значи ликвидирање династије Обреновића и њене проаустријске политике, а у Хрватској почетке тзв. политике новог курса — све се више и изразитије прелази с терена идеологија и декларација на терен самих акција југословенског карактера, а истовремено с тим, с појавом и уласком у активан политички живот нове југословенске омладине која настаје као реакција на опортунистичку националну политику буржоазије, почиње се у то време појачаног империјалистичког притиска прелазити истовремено са дотадашњих метода претежно мирног културног деловања на револуционарне методе у националном раду. То време наглог јачања и ширења југословенске мисли, пуно политичких и културних акција с циљем узајамног упознавања и зближавања југословенских народа, карактеристично по живим везама — мада још увек претежно културним — нарочито између Хрвата и Срба, представља, по нашем схватању, прави *увод* у стварање заједничке југословенске државе. Зато би с тим временом, тј. од првих година XX века требало започети *предисторију рада* на стварању заједничке југословенске државе.

Драгослав Јанковић

ПРИНЦИПИ ПОВЕЉЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА И КВАЛИФИКАЦИЈА ПРАВНИХ ПОЈМОВА И КАТЕГОРИЈА У МЕЂУНАРОДНОМ ПРИВАТНОМ ПРАВУ

Промене које су вршене у току и после наше народне револуције и стварања социјалистичке државе и кретања која се и данас врше морала су, ако се има у виду најопштија законитост правних збивања, условити и извесна правна кретања у нашем правном систему (1). Она су

(1) М. Јездић: Међународно приватно право старе и нове Југославије. „Архив за правне и друштвене науке“, бр. 4, 1959, с. 414 и сл.; Б. Јевремовић: Преглед најважнијих измена и допуна Кривичног законика, „Архив за правне и друштвене науке“, бр. 4, 1959, с. 396 и сл.